

V našej úvahe chceme len na jednom príklade a na obmedzenom úseku ukázať, ako sa u nás v určitých kruhoch presadzovala *proti dôsledne marxistickej koncepcii sociologickej teórie akási „abstraktná“ sociológia, ideologicky odtrhnutá od marxizmu*, mlčky prechádzajúca nad problematikou historického materializmu a zjavne i menej zjavne holdujúca kultu Talcotta Parsonsa. Súčasne sa takmer úplne ignorovalo dielo veľkého, marxizmu veľmi blízkeho sociologického mysliteľa Charlesa Wrighta Millsa. Stačí prelistovať posledné ročníky odborných sociologických časopisov, aby sme boli svedkami toho, ako v záplave empirických výskumov a prác z oblasti špeciálnych sociologických disciplín (čo ani najmenej nepodceňujeme) sa v teórii aj vo vzťahu teórie a empirie nenápadne „vkrádala“ fažko zrozumiteľná a príliš abstraktná terminológia T. Parsonsa a iných štrukturalistov a funkcionalistov. (Tým sa neodmieta aj nesporný prínos štruktúrálno-funkcionálnej analýzy v rozpracovaní niektorých kategórií sociálneho systému a sociálnej štruktúry). Pritom sa málokto pokúšal o *marxistickú analýzu štruktúrálno-funkcionálnych a iných sociologických teórií a ich dôsledkov* pre naše sociologické myslenie i pre našu spoločensko-politickú prax.

Vo svojej úvahe se pokúsím o rozbor niektorých aspektov diela C. Wrighta Millsa, osobitne jeho koncepcie angažovanej sociológie na pozadí kritiky „normatívnej“ sociológie T. Parsonsovej. Presvedčíme sa, že stačí trocha hlbší pohľad do Millsovej *Sociologickej imaginácie*,¹ aby sme pochopili a ocenili mimoriadny prínos C. Wrighta Millsa do rozvoja sociologickej teórie blízkej marxizmu a naopak, aby sa v celej

svojej „nahote“ ukázal T. Parsons a jeho škola ako nesmierne vzdialený marxizmu a sociológii progresívne angažovanej.

Marxistická sociológia, ktorá sa môže vybudovať *jedine* v rámci systému marxizmu-leninizmu a na teoretickom a metodologickom základe historického materializmu² sa musí aj v ďalšom svojom prehľbovaní a v „hľadaní“ svojej relatívne stabilnej podoby očisťovať od nánosov subjektivismu, psychologizmu, idealizmu. Pritom nesmie strácať svoju funkciu triednej, politickej aj ideologickej angažovanosti. Materialistický a objektívne reálny (politická ekonómia) základ *vedeckej sociológie* položil Marx a v boji proti revizionizmu, subjektivismu a idealizmu v spoločenských vedách jej miesto definitívne určil V. I. Lenin.³

Ak má marxistická veda o spoločnosti *objektívne zisťovať stav a vývinové tendencie spoločenského diania*, musí vychádzať zo základných princípov marxizmu: zo spojenia teórie a praxe a z dialekticko-materialistického poňatia spoločenských procesov. To znamená, že marxistická sociológia má byť triedne, politicky, socialisticky angažovaná.⁴ Túto koncepciu rozvinul predovšetkým V. I. Lenin. V celkovom spoločenskom pohybe, v hodnotení „makroštruktúr“ Lenin vedel „vyhmatáť“ *dejinotvornú hybnú silu*. Sociálna štruktúra — vo svojom základe, jadre triedna — je určujúcim faktorom všetkých ekonomických, spoločenských, politických a ideových vzťahov. Táto koncepcia „makroštruktúr“ a hybných faktorov spoločensko-politického vývoja však neznamená, že si sociológia nemá všímať aj „mikrojavu“. Musí sa snažiť o presnosť a exaktnosť svojich pojmov a metód. Marxistická analýza

¹ Významnejšie diela C. Wrighta Millsa sú: *Mocenská elita*, Praha 1966; *Sociologická imaginácia*, Praha 1968; *White Collar: American Middle Class*, New York 1951; *The Marxists*, New York 1962. V rukopisoch zostali práce *The Anarchists*, *The Trotskyists* a *Tovarish: Letter to Ivan*. — Spolu s H. Gerthom vydal knihu *Character and Social Structure*, New York 1951, London 1962. — O živote a diele C. Wrighta Millsa pozri *In Memoriam* (C.

Wright Mills 1916–1962) v *American Sociological Review*, August 1962, vol. 2, No 4, s. 579.

² Porovn. A. Sirácky, *Sociológia, teória, metódy, problémy*, Bratislava 1966, kap. 1, *Predmet a miesto sociológie v systéme marxizmu-leninizmu* s. 15–43.

³ A. Sirácky, *Lenin a revolučná teória spoločnosti*, Nová mysl, č. 12, 1969, s. 1492–1506, *Sociológia*, č. 1, 1970, s. 3–22, A. Sirácky, *Lenin a marxistická sociológia*, *Sociológia* č. 3, 1970, s. 211–219.

za musí byť teoreticky principiálna a musí vychádzať z faktov. Aj dnes platí Leninovo konštatovanie, že pri analýze jednotlivých spoločenských javov si treba všimnúť fakty, ale nie izolovane (výlučne v rámci „výskumnej jednotky“), lež v ich súvislosti a vzájomnej závislosti. Jednotlivé fakty nesmú sa vytrhávať z kontextu. „Hra“ s faktami nemá nijakú cenu, ak sa spoločenské fakty neuvažujú v súvislosti a nerešpektujú sa pritom *konkrétne historické podmienky*. Lenin napísal: „Fakty, keď ich skúmame v celku, v ich súvislosti, nielenže sú neuprosné, ale sú aj nepochybne presvedčivé. Faktiky, keď ich skúmame mimo celku, mimo súvislosti, keď sú vytrhnuté a náhodné, sú iba hračkou alebo i niečím horším.“⁴ Na tieto slová nesmieme zabúdať ani pri použití najexaktnějších a najpresnejších metód v sociologickom výskume. Je správne, že moderné výskumné metódy (najmä matematické a štatistické) majú byť používané aj pri výskume javov a procesov *socialistického sociálneho systému*. Je však dôležité pripomenúť, že pri analýze našej spoločnosti neide a nemôže ísť o nijaký abstraktný model Parsonsovho „sociálneho systému“, ale o konkrétnu štruktúru socialistickej spoločnosti, vo vývoji ktorej platia zásady marxizmu-leninizmu a politika komunistickej strany. Pri analýze našej spoločenskej reality nesmie sa spúšťať zo zreteľa, že postoje, roly, štatys, prestíž, normatívne hodnoty a symboly sú ukazateľmi spoločenského rozvoja *len v kontexte* základných objektívnych procesov (ekonomických, politických a sociálnych). Zotrvávanie len na rovine rol, postojov, noriem a symbolov je v podstate koncepcia subjektivistická, psychologická a idealistická, ktorú už C. Wright Mills ostro kritizoval v súvislosti s Parsonsovým „Sociálnym systémom“.

Som presvedčený, že *len pri rešpektovaní základných kategórií marxizmu-leninizmu a marxistickej filozofie sa môže vedecká, marxistická sociológia rozvíjať*. Nová „zmodernizovaná“ terminológia a od Parsonsa, Mertona a iných sociológov „prepísané“ pojmy nepomôžu jej rozvoju. Nestačí len tak *okrajovo* — často len v „úvode“ a z povinnosti a z taktiky — uvádzať Marxove, Engelsove a Leninove myšlienky a tézy a potom bez hlbšieho rozpracovania

a marxistického prehodnotenia topiť sa v záplave pojmov, terminov a symbolov, cudzích marxizmu. Viem dobre, že existujú rozdielne názory na štruktúru marxistickej spoločenskej vedy. Bude potrebné ešte hodne práce, aby sa sociológia konštituovala ako *vnútorne skĺbený systém* na základe materialistického poňatia dejín a spoločnosti a obohatená empiricky získaným materiálom. Domnievam sa, že aj prínos C. Wright Millsa do sociologického myslenia nám môže pomôcť. V tejto svojej úvahe chcem právom upozorniť na tohto pokrokového sociológa, u nás zanedbávaného, ktorý sa na sklonku svojho života dostal na *pozície marxizmu* a ktorý môže slúžiť ako vzor sociológa angažovaného za progresívne spoločenské sily a idey.

„Fetišizmus“ empirických dát

Nie je nijakým objavom empirickej sociológie, že pri analýze spoločenských javov a pri hľadaní zákonov spoločenského vývoja sa treba *opierať o fakty*. Ak niektorá veda alebo súhrn vedných disciplín zdôrazňuje potrebu *analýzy faktov a reality* — a to dôsledne na všetkých rovinách a úsekoch — tak je to marxizmus-leninizmus. Postupuje takto nielen v oblasti výroby, ekonomiky, technológie a techniky, ale dôsledná dialektickomaterialistická metóda mu umožňuje túto analýzu rozšíriť na celú duchovnú, kultúrnu a ideovú sféru. Pritom nemusí používať iný „meter“ a inú metódu ani pri výskume tak „mystifikovanej“ a v prítmí povier a ilúzií udržovanej sféry, ako je náboženstvo, morálka, vlastníctvo, sloboda. K „totalite“ obrazu sveta patrí aj táto „posvätná“ oblasť, vymykajúca sa z možností konkrétnej analýzy buržoázneho myslenia.

Už som uviedol citát z Lenina, ktorý jasne svedčí o hlbokej úcte k faktom, ale aj o tom, že treba hľadať súvislosti medzi nimi, že treba hľadať *zmysel faktov*. Marxizmus sa hlboko ponára do podstaty vecí, do diania spoločenského, do rozporov sociálnych aj individuálnych a hľadá *všade a vždy* vysvetlenie *logické, racionálne, demystifikované od povier všetkého druhu*. Nič sa v ňom — v marxizme — nedeje, čo by nebolo z „tohto sveta“ a čo by vyžadovalo akýsi iracionálny, „nadprirodze-

⁴ V. I. Lenin, *Spisy* 23, Bratislava 1956, s. 253.

ný“ doplnok. Marxistické myslenie sa pohybuje na póde reality, faktov, ich súvislostí, zákonov. Treba tu poukázať len na Marxov *Kapitál*, Engelsovo *Postavenie robotníckej triedy v Anglicku* a Leninov *Vývoj kapitalizmu v Rusku*, aby sme zahliadli hĺbku a šírku ponoru do faktov, nie však ich fetišizáciu a neschopnosť „prekročenia“ ich úzkej roviny. Každý, kto chce realitu odmytologizovať a očistiť ju od balastu stároči a tisícročí, môže zistiť v týchto dielach a v ostatnej tvorbe klasikov marxizmu-leninizmu, že marxizmus si neobyčajne cení fakty, realitu, objektívne danosti, ale že svojou *dialektikou* *prekračuje hranice „jednodimenzionálnosti“ a javového sveta a odкрýva podstatu ľudskej, spoločenskej skutočnosti.*

Sociologické smery orientované na „čistú“ empiriu zostávajú staticky a strnulo na rovine faktov, dát, údajov. Tieto „fakty“ získavajú tak, že ich na ohraničenej rovine vyberajú a spájajú ich v celky *len na tejto rovine* a nehľadajú medzi nimi ďalšie súvislosti. To vysvetľuje — okrem iného — aj skutočnosť, že sa intenzívne rozvíjajú špeciálne sociologické disciplíny, ktoré potom majú takrečeno svoj „autonómny“ život. *Empiricky získané údaje a dáta zostávajú izolované, nahromadené, teoreticky nezužitkované.* Nesmierne bohatstvo „materiálové“ spočíva v arzenáli špeciálnych vedných disciplín. Neexistuje, alebo len v malej miere, úsilie výsledky empirických výskumov a špeciálne disciplíny „kompletizovať“ a uvádzať ich nielen do vzájomných súvislostí, ale niet ani snahy túto hranicu prekročiť a vniesť všetky empirické dáta a disciplíny do všeobecnej sociologickej sústavy. Marxizmus prekonáva i toto „úskalie“ empirizmu a „abstraktnej“ teórie. Empíria a teoretická analýza končí spoločenskou a politickou praxou.

Empíria ako protiváha špekulácie a výlučnej „imaginácie“ v sociológii priniesla mnohé cenné poznatky. To sa však týka len ohraničenej oblasti skutočnosti. Z obavy pred nezodôvodnenými závermi (aj pred prípadnými politickými dôsledkami) sa empirici uzavierajú do seba a obmedzujú na kvantifikáciu spoločenských procesov. Ani tie „hĺbkové“ sondy nie sú také hlboké a interpretácia dát je zväčša plytká, povrchná, jednostranná. „Obraz“ reality takto

získaný je viac menej statický, strnulý, neskutočný. Uniká tu dynamika, živý spoločenský proces. V podstate ide o „zafixovanie“ toho, čo už je, čo je hotové a čo ako také treba stabilizovať, zachovať.

Nebolo by správne odmietať aj nesporné pozitívne výsledky empirických výskumov. Na určitých vymedzených, niekedy však nie dosť z hľadiska spoločenskej praxe dôležitých úsekoch boli za pomoci exaktných metód získané poznatky, ktoré majú mimoriadny význam pre fungovanie „mikroštruktúr“ a pre väzbu medzi psychikou (motivačnou sférou) a medzi objektívnymi podmienkami („sebarealizácia“ skupinová aj individuálna). Tento trend prevládal od 30. rokov nášho storočia najmä v americkej sociológii. „Vlna“ empirizmu zasiahla potom takmer celú nemarxistickú sociológiu a nevyhla sa jej ani marxistická sociológia. Dôležité je však si uvedomiť, že *empíria a mikrosociológia môže byť len predpokladom, predstupňom skutočného poznávania spoločenského života.*

Empirizmus a vo filozofii neopozitivizmus má aj svoje ideologické, svetonázorové dôsledky. Empirici a neopozitivisty v úsilí odstrániť zvyšky špekulácie z oblasti vedy a filozofie sproblematizovali takmer všetky pojmy a kategórie materializmu a substancnej ontológie (hmota, substancia, nezávislé bytie, nevyhnutnosť, zákon a pod.). Popieranie „substancie“ je v podstate útokom na materializmus, na hmotný charakter objektívnej reality, na materialistické poňatie dejín a spoločenského vývoja. Marxistickým základným kategóriám sa vlastne pripisuje „apriórny“ pôvod. Empirické dáta, dotiahnuté do teoretickej roviny (realita ako komplex statických prvkov), vedú do nebezpečnej blízkosti senzualizmu a mechanického materializmu. Na druhej strane tu „vypukne“ akási dualistická tendencia: prírodné javy sú ovládané nezmennými zákonmi a v duchovnom svete panuje „autonómnosť“, voľná súhra ideí. Medzi nimi, prirodzene, niet spojenia.⁵ Takáto tendencia neuznávania substancnej, materiálnej podstaty objektívnej reality prejavuje sa aj v sociológii prílišným zvyrazňovaním „mikrosféry“ a psychiky.

Ideologické dôsledky „čistého“ empirizmu spočívajú v tom, že poznatý fakt, napríklad zistený „element“ v kontexte reality vchádza do nej ako „podstata“ a táto

⁵ Porovn. A. Sirácky, *Lenín a naše spory o ontológiu a poznant*, Filozofia, č. 3, 1970, s. 197–207.

sa redukuje na „psychiku“ a „ideálne“. To fakticky znamená *redukciiu objektívnej reality (predovšetkým materiálnej) na zmyslovú a racionálnu rovinu*. Realita sa takto rozpadá na množinu prvkov, pocitov, vnemov, predstáv. Je to číročístý senzualizmus a subjektivismus. Na tejto rovine — psychickej reality — sa ešte pripúšťa „ostrý“ protiklad medzi skúsenosťou (zmyslosťou) a medzi racionalitou (myslením). Aj v jednom, aj v druhom prípade je to psychologizmus a v ideologických dôsledkoch idealizmus.

Z uvedeného vyplýva, že empirizmus neposkytuje „totálny“ pohľad na spoločenskú realitu, nie je schopný vystihnúť „hybné sily spoločenského vývoja“, zaznáva dialektiku teórie a praxe. Chýba mu podľa C. Wright Millsa okrem zmyslu pre fakty aj imaginácia a predstavivosť, politická a ideologická angažovanosť a kritický pohľad na vlastnú prácu. Preto empirizmus nemá ani „historickú perspektívu“ a často hromadí pre spoločnosť nepotrebné, bezvýznamné „faktiky“ (Lenin). „Čistý“ empirizmus sa vyhýba teórii, nezovšeobecňuje empiricky získané dáta. Mikrosociológia, sociometria, sociografia, kvantifikácia, používanie matematických a štatistických metód sa nesmie stať *samoúčelom* v sociológii. Inak to vedie k *fetišizácii empirických dát*. Sociológ nesmie ani naprázdno teoretizovať, ani len „fakty zbierať“, ale musí na základe zozbieraného a spracovaného materiálu hľadať *hlboké a syntetické* vysvetlenie spoločenských procesov. To sa mu podarí len vtedy, keď sa dostane z „fetišizácie“ empirie.

T. Parsons a nie C. Wright Mills?

Prichádzam k jadrú uvažovania o C. Wright Millsovi a o angažovanej sociológii. To však nebude možné urobiť bez Millsovej kritiky Parsonsovej sociologickej koncepcie.

Stačí prelistovať naše úvahy o problémoch sociologického myslenia a o sociologických výskumoch za posledných 5—8 rokov. Každému bude jasné, že ich veľká časť sa opiera o kategórie a pojmy štruktúrálnu-funkcionálnej sociológie, reprezentovanej T. Parsonsom a menej R. K. Mertonom. Príčiny nespočívajú len v tom, že sa za posledné desaťročie v rámci marxizmu — v oblasti spoločenských javov — zanedbával výskum faktov a že základnú

filozofickú a sociologickú problematiku máme *vyriešenú* v dielach Marxových a Leninových. Od smrti Stalinovej sa všeobecnej teórii marxizmu (historický materializmus a sociológia) venovala len malá pozornosť a ináč pri správnom odmietaní niektorých zastaralých poučiek *sa zabúdalo na základné kategórie marxistickej spoločenskej teórie (dialektika a materializmus v spoločenských vedách)*. K tomuto nesporné prispeli aj niektoré marxistické práce pohybujúce sa na plytkej rovine. Príčiny však nie sú len v zanedbávaní rozvoja marxistickej filozofie, najmä historického materializmu. Treba ísť hlbšie, ku koreňom, k samým základom nášho spoločenského vývoja. Odohrali sa u nás prenikavé, podstatné zmeny v politike, v oblasti materiálnej výroby, v ekonomike, v štruktúre spoločnosti, v kultúre a v celej ideologickej sfére. Proces socializácie prebiehal rýchle, v sociálnych konfliktoch, sily progresívne a socialistické zápasili s retardačnými a konzervatívnymi silami, reprezentovanými zvyškami buržoázie a malomeštiactvom. Dlhé roky tieto radikálne, *socialistické zmeny neboli predmetom analýzy*, neskúmali sa nové javy, nové fakty v živote našej spoločnosti. Boli tu predseda zásadné, revolučné zmeny v štruktúre našej spoločnosti: nová, vyspelá robotnícka trieda, družstevné roľníctvo a formujúca sa socialistická inteligencia. Všetko to zostávalo takmer bez povšimnutia. Hovorilo sa (aj v odborných kruhoch), že v Marxových a Leninových dielach máme „hotové“ odpovede na naše problémy.

S touto jednostrannou tendenciou spoliehať sa aj pri *konkrétnom riešení* dozretých problémov našej spoločnosti na klasikov marxizmu-leninizmu súviselo aj holdovanie, ak nie zbožňovanie, moderných sociologických teórií. Títo, najmä Parsons, Dahrendorf, Merton a iní, pôsobili pri dogmatickej interpretácii marxizmu, ako svieži závan, ako možnosť ponoriť sa zo všeobecnej a sociálnej roviny aj do hĺbín vlastného vnútra, do osobnostnej problematiky. K tomuto hodne prispela aj sociálna psychológia a psychoanalýza (Freud, Fromm, Horneyová a i.). Výsledok všetkého bol, že v teórii nastalo vzdialovanie sa od marxizmu a vo výskume prevládala empiria.

Orientácia na konkrétny výskum spoločenských procesov bola správna. Chybou

však bolo, že sa súčasne nerozvíjala aj marxistická sociologická teória a že sa v jej spojitosti s historickým materializmom videl dogmatizmus, zotrvávanie na „prekonaných“ marxistických kategóriách, ktoré mnohým sociológom zneli staromódne, „neodborne“ a nevedecky. Preto miesto marxistických kategórií, miesto marxistickej interpretácie spoločenských procesov prichádzali — niekedy odôvodnene, vychádzajúc z objektívnej analýzy — pojmy a termíny štrukturálnej a funkcionálnej sociológie, predovšetkým T. Parsonsa. Boli to pojmy, ktoré „zvučali“ vedecky, myslelo sa, že sa v nich odкрýva hlbší zmysel spoločenského diania a nepostrehlo sa, že pod vedecky zvučnými pojmami sa skrýva vysoký stupeň prázdnej abstrakcie, pochybnej generalizácie a rečového žonglérstva. (Toto by sme boli postrehli oveľa skôr, keby sme boli poznali Millsovu kritiku Parsonsovho Sociálneho systému a keby bola Sociologická imaginácia vyšla u nás nie až v r. 1968). Na toto ešte poukážeme. Nechceme tým povedať, že v celom diele Parsonsovom niet „racionálneho jadra“. Nie sú to len samé abstrakcie, verbalizmy a frázy. Aj od T. Parsonsa sa možno niečomu naučiť, ale nie tak, že prijímame nekriticky jeho pojmy a termíny a vzdávame sa pritom základných kategórií marxistickej spoločenskej vedy.

T. Parsons, keď bol na jeseň r. 1966 v Prahe, hovoril v súvislosti so svojou teóriou sociálneho systému aj o teórii koexistencie a konvergencie v oblasti spoločensko-politickej, vedeckej a ideologickej. V časopisoch, ktoré referovali o jeho dvoch prednáškach („Spoločné znaky súčasných sociálnych systémov“ a „Stav a tendencia súčasnej americkej sociológie“), bol označovaný ako „sociológ č. 1“.

Ťažisko sociologickej koncepcie T. Parsonsa je v jeho teórii sociálneho systému a sociálnej činnosti. Mnohé myšlienky prevzal od Durkheima, Pareta a zvlášť od Maxa Webera. Sociálny systém je množina empirických javov, spojených a vzájomne súvisiacich. Tvoria štruktúru, v ktorej hlavné piliere sú roly, inštitúcie a hodnoty. Ich súhrn vznikajú dva mechanizmy: socializácia (stotožňovanie sa so sociálnou rolou) a sociálna kontrola (normy a sankcie), Parsons si všima predovšetkým

tie faktory, ktoré zabezpečujú „rovnováhu sociálneho systému“. Pritom predimenzoval význam a váhu psychického faktora (najmä v teórii sociálnej činnosti). Tam, kde Parsons svoju teóriu prenáša na konkrétne prostredie, vyniknú všetky negatívne stránky jeho abstraktného modelu sociálneho systému. Nedocení úlohu politického a ideologického faktora a spoločenská problematika sa u neho zredukuje v podstate na technológiu, techniku, vedu a vzdelanie. Nerozlišuje medzi rôznymi sociálnymi systémami (kapitalizmus a socializmus) a hľadá spoločné tendencie a východiská.

Millsova angažovaná sociológia

Predtým, než podáme Millsovu kritiku Parsonsovho sociálneho systému, oboznámime sa s jeho sociologickou koncepciou. Sociológia je angažovaná spoločenská veda, ktorá na základe teórie i životnej praxe má odpovedať na základné problémy súčasnosti: vychádzajúc z výskumov faktov má v rámci teoretickej koncepcie analyzovať život sociálnych skupín, tried, vrstiev, jednotlivcov, ich záujmy, postoje, idey a mýty. V dejinách, v spoločenskom živote má rozhodujúcu úlohu politika, sociálny a triedny konflikt, otázka politickej moci a rozhodovania. Sociológia je v podstate historická veda, skúma človeka v čase a priestore a neuznáva nijakú „nemennú ľudskú povahu“, ani stabilné sociálne štruktúry a popiera existenciu „mystických síl“.

Podľa C. Wrighta Millsa v dejinách, vo vývoji spoločnosti nerozhodujú idey, mýty, „heslá“ a rozum, ale objektívne podmienky, deje sociálneho a politického charakteru (zápasy, boje, konflikty, revolúcie, čiastočne aj zločiny, vraždy, vojny). Sociológ nemá sa uspokojiť len skúmaním „rovnováhy“ sociálneho systému, ale naopak, musí sa predovšetkým sústrediť na dynamiku, na sociálne, politické a ideové konflikty. Mills bol síce racionalistom, realistom, blízkym materializmu a ekonomizmu, ale nepodceňoval ani psychiku, dokonca ani „nerozumné“, mystické a iracionálne prvky v správaní sa jednotlivcov i skupín. Do sociológie vnášal to, čo Freud a jeho žiaci vniesli do psychológie — „racionálne vysvetlenie iracionálneho správania“.⁶

⁶ The American Journal of Sociology, July 1962, LXVIII, No 1, s. 106.

Empirizmus nikdy nemôže preniknúť do podstaty a hĺbky spoločenského diania. Mills bol proti „čistému“ empirizmu: sociológia nemá len popisovať, empiricky zisťovať vedľajšie, „malé“ a bezvýznamné fakty a javy, ale má analyzovať *závažné* sociálne javy, hľadať ich príčiny, stavy a tendencie a zaujímať k nim aj politicko-ideové postoje. Interpretovať má tie konkrétne sociálne javy, ktoré sú rozhodujúce z hľadiska vývoja. Zisťovať treba spleť sociálneho javu na dominantnej rovine politickej moci (triedy, sociálne konflikty, elita, byrokracia, manažéri, riaditelia politického a hospodárskeho života).

V súvislosti s kritikou Parsonsovej „veľkej teórie“ bol C. Wright Mills proti koncepcii sociálneho systému, platného pre všetky časy. A najmä sociálneho systému, ktorý vylučuje zo svojej koncepcie konflikt, zmenu, revolúciu. „Magická eliminácia konfliktu a obdivuhodné dosiahnutie harmónie znemožňujú tejto „systematickej“ a „všeobecnej“ teórii zapodievať sa spoločenskými zmenami, dejinami. V normatívne vytvorenej sociálnej štruktúre „veľkých teoretikov“ nielenže niet miesta pre „kolektívne správanie sa“ utlačovaných mas, pobúrenej zberby a davu, pre hnutia, ktorými naša doba tak oplýva. „Veľká teória“ však nemá ani žiadnu systematickú teóriu dejín, ich mechanizmu a procesov: tá je podľa Parsonsa vôbec pre sociológiu nedostupná.“⁷

C. Wright Mills pristupoval k analýze sociálnej štruktúry *historicky* a na základe rozsiahleho empirického materiálu si všimol konkrétne sociálne systémy, ako je súčasná americká kapitalistická spoločnosť. Z dôvodov metodických a operatívnych Mills sa aj pri analýze štruktúry americkej spoločnosti obmedzoval hlavne na jej „horné“ skupiny a inštitúcie (korporační a finanční magnáti, elita, „stredná trieda — biele goliere“).⁸ Ale ani pri spracovaní empirických dát nepodliehal „hrám“ empirikov a štatistikov, ktorí často hromadili bezvýznamné dáta a údaje a dospeli k záverom, ktoré neraz už pred výskumom boli jasné, samozrejmé, evidentné. Empíriu, štatistiku, údaje a ich spracovanie považoval len za *predpoklad* vlastnej so-

ciologickej práce.⁹ Tá začína, ako bolo už uvedené, len zaradením faktu (okruhu faktov) do širších *spoločenských a historických* súvislostí. Len takýto pohľad, obdarený „sociologickou imagináciou“ umožňuje sociológovi vniknúť do podstaty sociálnej štruktúry a spoločenských procesov. Ale aj človeka, a celú sociálnu štruktúru možno pochopiť, píše Mills vo svojej práci s Gerthom, len v historickom a spoločenskom vývoji. Ani anatómia, ani psychika neurčuje „osud“ ľudí a spoločnosti. „Osudy“ ľudí (jednotlivcov i sociálnych skupín) sa utvárajú v danej historickej situácii a v získaných skúsenostiach. Človek nie ako jednotlivec, ale ako člen sociálnej skupiny, spoločnosti v hraniciach limitovaných dejinami formuje samého seba i svoje sociálne prostredie.¹⁰ Toto sociálne prostredie, spoločenská štruktúra ako konkrétny daný útvar sa Millsovi javí v podobe štruktúry národného štátu (USA). Len takto možno v súhre inštitúcií, skupín a nimi tvorených ideí a noriem určiť základný prvok sociálnej štruktúry: prvok *politickej moci a rozhodovania*. Preto C. Wright Mills odmieta analýzu spoločnosti a dejín len na rovine abstraktnej a špekulatívnej. „Veľká teória“ (superštruktúra), nemajúca konkrétne „zázemie“, nemôže viesť k poznaniu spoločnosti.

Millsov „preklad“ Parsonsovho Sociálneho systému

Metodologicky cenným návodom pre pochopenie (i „nepochopenie“) Parsonsa a tvorcov „veľkých teórií“ je Millsov „preklad“ Parsonsovho Sociálneho systému. V Sociologickej imaginácii, v kap. 2 „Veľká teória“ cituje asi na dvoch stranách Parsonsov text, v ktorom hmlistým a ťažko zrozumiteľným spôsobom uvažuje (Parsons) o „vnútornom napätí“ v štruktúre, o „internalizácii“ noriem, a pokiaľ konajúce osoby plnia „optimalizáciu“ reakcií“, normy sa „inštitucionalizujú“. Pri interakcii sa vyskytujú „očakávania rol“ a ich nesplnenie má za následok „sankcie“. Potom definuje inštitúciu ako „komplex inštitucionalizovaných rol“. Mills poznamenáva, že väčšina čitateľov uvedený text

⁷ C. Wright Mills, *Sociologická imaginace*, Praha 1968, s. 40.

⁸ C. Wright Mills, *Mocenská elita*, Praha 1966, s. 187–293. Porovn. ďalej C. Wright Mills, *White Collar: American Middle Class*, New York 1951.

⁹ Druhá kap. *Mocenskej elity* obsahuje nesmierne

množstvo údajov a štatistických dát, ktoré Mills získal výskumom v desiatich mestách strednej veľkosti takmer na celom území USA, ďalej zo správ, memoránd a rôznych štúdií, s. 52–71.

¹⁰ C. Wright Mills with H. Gerth, *Character and Social Structure*, New York 1951, s. 472–481.

nechápe, ale je ním „nadšená“. „Preklad“ Parsonsovoho textu je nasledovný: „Ľudia obvykle vyjadrujú svoje názory a očakávajú aj od iných, že ich budú rešpektovať. Pokiaľ tak robia, je ich spoločnosť spoločnosťou usporiadanou.“¹¹ Mills na tento spôsob urobil ešte dva preklady a potom hovorí, že takýmto spôsobom by bolo možné „preniesť 555 strán Sociálneho systému na 150 normálneho textu“. Na konci zhrňuje „preklad“ Parsonsovej knihy do štyroch odstavcov.

C. Wright Mills názorne ukazuje, ako možno obsah každej knihy zhrnúť do niekoľkých viet: *Sociálny systém*: Čo umožňuje existenciu sociálneho poriadku? Odpoveď znie: spoločne uznávané hodnoty. *Mocenská elita*: Kto koniec koncov riadi Spojené štáty? Nikto ich neriadi úplne sám, ale robí to nejaká skupina, je to mocenská elita. *Sociologická imaginácia*: Čo je to vlastne sociálna veda? Mala by sa zapodievať človekom a niekedy to robí. Je pokusom uľahčiť nám pochopenie biografie a histórie a ich vzťahov v rozmanitosti sociálnych štruktúr.

Mills v ďalšom výstižne charakterizuje koncepcie „veľkých teoretikov“ a zvlášť Parsonsovu knihu *Sociálny systém*. „Veľkí teoretici“ nikdy nezostupujú z najvyššej všeobecnosti a abstraktnosti ku skutočným problémom, ich analýza je často „suchá hra s pojmami“ a nie sú schopní prechádzať „z jednej roviny do druhej“. Termíny ako „kapitalizmus“, „stredná trieda“, „byrokracia“, „mocenská elita“ alebo „totálna demokracia“ sa vyskytujú u nich „v zmätených a nejasných súvislostiach“. Takáto „rozumová schopnosť je kľúčom k systematickému mysleniu, jej nedostatok kľúčom k fetišizmu pojmu“.

Pri kritike Parsonsovej teórie a štruktúrálno-funkčionalnej analýzy uvádza Mills slová D. Lockwooda, podľa ktorého výrazy ako „inštitucionalizácia vzorcov hodnotovej orientácie“, zmeny týchto vzorcov, odchýlky od nich a „motivačné procesy“ oslobodzujú sociológov od akýchkoľvek starostí s „mocou“, s ekonomickými a politickými inštitúciami. Výsledok celej takejto práce (má aj u nás svojich obdivovateľov) je „preradenie všetkých inštitucionálnych štruktúr do akejsi morálnej roviny, alebo presnejšie do sféry symbolov“. Do kategórie „legitimácií“, prevzatej od

Maxa Webera, sa zahrnujú „mystické pojmy“ ako boh, bohovia, „hlas väčšiny“ „vôľa ľudu“, „aristokracia ducha alebo majetku“, „božské právo kráľov“, mýty, poverby, autority, symboly atď. Všetko to, čo sa označuje ako „hodnotová orientácia“ a „normatívna štruktúra“ súvisí s touto „sférou symbolov“ („legitimáciou“). Podstata problémov pre sociológa, píše C. Wright Mills, je v tom, aby zistil v čom tieto „symboly“ ospravedlňujú alebo odmietajú existujúce „usporiadanie moci a pozícií“. Pre nepochopenie väzby medzi symbolmi a reálnymi spoločenskými silami u týchto teoretikov vzniká ilúzia, že „hodnoty vládnu dejinami“, ktoré visia vo vzduchoprázdne a nesúvisia s konkrétnou činnosťou ľudí, jednotlivcov, skupín, tried, vrstiev. Preto v takýchto koncepciách rozhodujúcimi faktormi dejín sú idey. Mills to označuje ako fetišizáciu „normatívneho poriadku“, odvolávajú sa pritom na Marxovu a Engelsevu „Nemeckú ideológiu“. V závere svojho rozboru konštatuje, že v Parsonsovej teórii „sociálneho systému je 50 % hra se slovami, 40 % sú známe veci z učebníc sociológie a len 10 % znamená problematický prínos. „Moderná sociológia — končí Mills svoje úvahy — nemá sa utápať v takejto symbolike, ale má sa uberať cestou „klasického marxizmu“.¹²

Na prahu marxizmu

Nebolo možné a ani nebolo mojim cieľom vyčerpať v tejto úvahe celé bohatstvo Millsovoho sociologického diela. Obmedzil som sa hlavne na niektoré aspekty jeho kritiky „veľkých teórií“ a na Millsovu koncepciu angažovanej sociológie, vyjadrenú v *Sociologickej imaginácii*, v *Charaktere a sociálnom systéme* a čiastočne v *Marxistoch*. Zastavme sa na konci ešte pri niektorých myšlienkach Sociologickej imaginácie a Marxistov.

Sociologická imaginácia je dielo mimoriadne podnetné, bohaté na myšlienky, plné erudície a „sociálno-politickej odvahy“, kritické a kruté voči svojim vedekým a ideologickým odporcom. Kritici Millsovi by povedali, že Sociologická imaginácia je „vnútorne neštrukturovaná“.

Mills ostro a argumentovane kritizuje „čistých“ empirikov, ale niektoré jeho práce, napríklad *Mocenská elita*, majú mnohé

¹¹ C. Wright Mills, *Sociologická imaginácia*, Praha

¹² C. Wright Mills, *Sociologická imaginácia*, Praha

1968, s. 27.

1968, s. 30, 31, 32, 33, 34, 35, 44, 45.

„pozitívne znaky nedogmatického empirizmu“. Niektorí sociológovia si myslia, že Millsov prínos do sociológie spočíva viacej v oblasti konkrétnych sociálnych výskumov, v sociologickej analýze konkrétnej sociálnej štruktúry, v obhajobe politickej angažovanosti sociológie než v rozvíjaní vlastnej sociologickej teórie. Mills však nemal dosť času (umrel mladý, nečakane), aby rozpracoval „vlastnú teóriu“ v ucelený systém. Z jeho posledných prác i z pozostalosti vieme, že by sa jeho teória opierala o „klasickú tradíciu“ a zvlášť o Marxa. Millsov život a dielo charakterizuje „nedokončený dialóg s marxizmom“. Jeho úcta k faktom, prístup k spoločenskej realite, erudícia, entuziazmus, jeho revolučná, radikalistická fantázia a uvedomenie si krachu liberalizmu a meštiackej demokracie priviedli ho na „prah marxizmu“.¹³ Podľa Millsa, Marx bol jediný „legitimný“ marxista. Všetko, čo po ňom prišlo (Lenina nepochopil aj keď uznával jeho „revolučnú genialitu“), od Trockého a Stalina až po Guevaru, Chruščova a Mao Ce Tungu je „revidovanie“ marxizmu. V tejto veci Mills nemal jasno, pretože mu pri kritike Marxových „pokračovateľov“ unikali často základné marxistické kategórie a pojmy. Preto sa mu zdalo, že pokus „liberalizovať“ moderné myšlienkové smery v duchu marxizmu je správny. Bol proti dogmatizmu, lebo drží v „zajati“ ideu a doktrínu a neumožňuje priestor pre rozvoj tvorivého a kritického ducha. V spise Marxisti dospel k presvedčeniu, že možnosti konštituovania modernej spoločenskej vedy spočívajú vo vnútri marxizmu, a nie medzi marxizmom a liberalizmom, prípadne konzervativizmom (T. Parsons). Problémy reálneho človeka, oslobodeného od rôznych foriem útlaku, otázky demokracie, autority a moci, toto „dedičstvo liberalizmu“ obsahuje a rieši marxizmus. Bol zástancom dialógu medzi marxizmom a demokratickými smermi v spoločenských hnutiach. Mills umrel vtedy (1962), keď už bol „na prahu marxizmu“, keď ako „zasvätený sociálny vedec“, „radikál“ a „burič“ prerušil styky s oficiálnou americkou sociológiou (nepatril medzi členov Americkej sociologickej spoločnosti).

Millsov odkaz dnešku, sociológom, ktorí nechcú zostať mimo spoločenského diania,

ale sa chcú angažovať za pokrok, demokraciu a socializmus, obsahujú tieto slová z jeho Sociologickej imaginácie:

„Maj na pamäti, že si dedičom a udržovateľom tradície klasickej sociálnej analýzy. Preto sa snaž vidieť človeka nie ako izolovaný fragment, ako predmet skúmania alebo ako systém o sebe a pre seba. Snaž sa chápať ľudí ako hercov na scéne histórie a spoločnosti, snaž sa pochopiť, ako sú rôznymi spoločnosťami vyberaní a formovaní. Skôr, než dokončíš určitú časť svojej práce, snaž sa pri vhodnej príležitosti zamerať ju k hlavnému cieľu: pochopiť štruktúru a smer, formovanie a zmysel svojej doby, strašný a nádherný svet ľudskej spoločnosti v druhej polovici dvadsiateho storočia.“¹⁴

Резюме

Андрей Сирацкий: Ц. Врайт Миллс и ангажированная социология

Автор указывает, как у нас в определенных кругах выдвигалась против последовательно марксистской концепции социологии какая-то «абстрактная», идеологически от марксизма оторванная социология, молча обходившая проблематику исторического материализма, и более или менее открыто увлекавшаяся культом Т. Парсонса. Одновременно почти совсем игнорировались сочинения великого, марксизму очень близкого социологического мыслителя Ц. Врайта Миллса. Автор анализирует некоторые аспекты творчества Миллса на фоне критики «нормативной» социологии Парсонса. Научная марксистская социология может развиваться при соблюдении основных категорий марксизма-ленинизма и марксистской философии.

В следующей части автор занимается вопросом «фетишизации» эмпирических данных, в свою очередь подчеркивает, почему марксистская социология может извлекать больше знаний из социологической теории Ц. Врайта Миллса, чем из структурно-функционального анализа, представленного Т. Парсонсом. К этой части относятся и «перевод» Миллса „Социальной системы“ Парсонса.

По Ц. Врайту Миллсу в истории и развитии общества не решают идеи, мифы, «лозунги» и разум, но объективные условия, события социального и политического характера (борьба, бой, конфликты, революции, частично и злодеяния, убийства, войны). В заключительной части своей статьи автор оценивает „Социологическую импанию“ Миллса и работы „Марксисты“ и выдвигает, что Миллс на склоне жизни стал на почву марксизма и что он видел возможности конституирования современной общественной науки внутри марксизма.

¹³ C. Wright Mills, *The Marxists*, New York 1962, s. 106.

¹⁴ C. Wright Mills, *Sociologická imaginace*, Praha 1968, s. 191.

Summary

Andrej Sirácky: C. Wright Mills and Committed Sociology

The author points out that, in this country, a certain kind of "abstract" sociology, ideologically detached from Marxism, silently neglecting the problems of historical materialism and obviously or less obviously devoted to the cult of T. Parsons', asserted itself in certain circles against the consequentially Marxist conception of sociology. At the same time, the work of the great sociological thinker C. Wright Mills, who was very near to Marxism, was entirely ignored. The author presents an analysis of some aspects of Mills' work on the background of the criticism to which Parsons' "normative" sociology was subjected. It is only in respecting the fundamental categories of Marxism-Leninism and those of the Marxist philosophy that a scientific Marxist sociology may develop.

In the following part, the author deals with the question of "fetishing" empirical data; then he goes on to emphasize why the Marxist sociology may draw more information from C. Wright Mills' sociological theory than from the structural-functional analysis represented by T. Parsons. Also Mills' "translation" of Parsons' *Social System* is in connection with this part.

According to C. Wright Mills, it is not the ideas, myths, "slogans" and reasons that are decisive in history, in the development of society, but objective conditions, events of a social and political character (struggles, fights, conflicts, revolutions, partly also crimes, murders, wars). In the final part of his paper, the author appraises Mills' *Sociological Imagination* as well as his work *The Marxists* and points out that, at the close of his life, C. Wright Mills came to identify himself with Marxism and that he considered the possibilities of constituting a modern social science to lie within Marxism.